

պառկած էր իրենց բարերարը, մահուան բռանց մէջ ճնշուած ։

Սուրբը կը բանայ բերանը և խոնարհ ու երկեղած սրտով մը և հոգով կը խօսի ու կ'աւանդէ իր կտակը որ վերջին ամսոյն մէջ շարադրած կը համարուի. « Ես Եփրեմ մեռաւիմ¹, զիտուն լիցի ձեզ արք Եղեւթոյ... վնայ ինձ, պակասեցին ամբ կենաց իմոց... մերձեցան ընկզմիչք նաւին իմոյ » . ինքն կուլայ իր անարժանութիւնն և յանցանքները և յարտառու կը յորդորէ ներկայ եղողները « յաջեք զիս եղբարք » իմ, զի ցաւերով և արտմութեամբ անցաւ կեանքս « վասն զի վարկանէի և լցի զիամս իմ » անոր համար եկաւ հասաւ ու պատեց զիս որոգայթի զոր չէի զիտեք և պահանջողք որք կը ձգեն տանին « զիս յերկիր մարդկան և տեղի զոր ոչ գիտէի » : Ո՛րչափ Ս. Եփրեմ իր կտակին սկիզբներն և այս մասերուն մէջ կը յիշեցնէ մեզ, մեր հանգստեան շարահանաց երգին գաղափարն՝ որ Եղեւթի օրհասական թաղաւորին հոգեշունչ հառաչանաց վրայ կազմարուած է ։ Եւ իրաւցնէ ինչ գեղեցիկ նմանութիւն երկուքին մէջ, կարծես երկուքն ալ իբրեւմէ կամ նոյն աղբիւրէ բղձած կ'երգեն և շատ տխուր բառերով կը բացատրեն իրենց սրտերուն զգացմունքը, մին մահուան անկողինէ՝ միւսն դրցուած դաղաղէն ։

Բայց ինչպէս վերջնոյս հնարողն, նոյնպէս և առաջնոյն յօրինողն Ս. Եփրեմ՝ չյուսահատիւր բոլորովին արտմութեամբ և ոչ զուժկեղիւր կը թաղէ անել թաղծութեան մէջ, այլ երբ տխուր բառերով և զգացմամբ կը ճնշուի իր սիրան և կը ճնշէ այլոցն, աչքը վեր բարձրացուցած կը զօշէ առ Փրկիչն. « Աղաչեմ զքեզ վրկիչ... մի զիս ի նեղելն իմում թշուառացուցաներ » ։ Կ'օրհնէ և ի մասնոց բաղարն և մայր Եղեւթի անոր օրհնուեցաւ ի Բերտաստէ. « յորժամ թուղթ առաքեաց Աբղարս որ զայս քաղաք շինեաց... (և) աղաչէր զնա տանելով, լուայ զամենայն ի բէն զգործեցեալս և որքան կրեցեր յանար-

դողաց չրէլց, եկ այսր և բնակեալ ընդ մեզ քանդի ունիմ զայս փոքր քաղաք որ բաւական է ինձ և բեզ » ։ Կ'օրհնէ և իր աշակերտները առանձին առանձին և կը պատուիրէ անոնց չթաղել զինքը հառաքական կամ պատուաւոր գերեզմանի մէջ կամ պաճուճեալ հանդերձիւր, « այլ ընդ պանդուխտս » և « զգետտու իմով մեկնացակաւ գիշիր զիս » . մի ներբողիւք պատուել զինքն և մի ինկօք կամ մոմեղինօք թաղել և կը սպառնայ եւս թէ « որ առաջի իմ ճրպա տարցի հրով կիցցի կողն նորա », զի այդ ամէնը՝ ճրպա և խուճի և պատիւ մեծամեծաց և Աստուծոյ տաճարաց միայն կը վայլեն ։ Այսպէս պատուիրելով կը խրատէ միանշամայն զանոնք և կը վարդապետէ անոնց ինչ որ պէտք էր ժամանակին և կը կատարէ իւր կտակն՝ ըսելով « Փաւ թառցուր զանձինս կատարեալ բարի գործովք հաստատել », և կամ ըստ այլոց՝ կը լինցնէ ողջունելով մահուան հրեշտակն որ զհոգիներ կը բաժնէ ի մարմնոց և կը պահէ « յեւթարանչիւր կայանս մինչեւ յօրն յարութեան » ։

Այս է ահաւասիկ համառօտիւ՝ Սրբոյս կտակի նիւթն ու պատմութիւնը ։ — Իսկ զայնով կտակիւ թարգմանութեանց, յայտնի է թէ իր մահուանէն քիչ վերջ թարգմանուած է յունարէն իբր գործերուն հետ և Ս. Գրիգոր Եւսեպիան ունէր իր ձեռքը զայն՝ զՍ. Եփրեմ ներբողելու առնն, ինչպէս որ վերջին ալ պիտի տեսնենք ։

Վեշտառաներորդ դարէն սկսեալ տարբերելի և մանաւանդ յունականի վրայէն՝ այլ և այլ թարգմանութեամբ և ծանօթութեամբ հրատարակուած է լատիներէն լեզուով, որոց մէջ նշանաւորքն են Ռէսկոլէքիւր¹ և Առսեմանիէն², ուսկից ինչպէս կ'ըսէ Հ. Մարթէն, կը քաղեն, կամ ճիշդ անոր ազատցոյցները մէջ կը բերեն ամենայն եւրոպացի բնագաղար որ Ս. Եփրեմի կտակին յիշատակութիւնը կ'ընեն ։

Իսկ Հայերէն թարգմանութեան մասին ար-

1. S. Ephraem syri, Rabulae aliorumque opera selecta. Oxonii, 1865.

2. S. Ephraem syri opera graeco-lat., Romae 1745.

զէն ծանօթ թէ մեզ ամենուս որ Ս. Եփրեմի գործերուն իբր ամբողջական թարգմանութիւն եղած է Հինգերորդ դարուն, թերեւ ճիշդ Ս. Գրքին հետ և անկէ վերջ, Բայց սակայն այդ չի բնագրաւոր զմեզ հաւանելու թէ կտակն ալ նոյն ատեն թարգմանուած ըլլայ և ոչ վերջէն, ինչպէս եղած են իր մի քանի գործերն, զոր Մեծ. Հ. Գ. Վ. Զարբանաւեան Էջմիածնի ցանկէն քաղելով իր Հայկական թարգմանութեանց Մատենադարանի¹ մէջ կը յիշէ այսպէս. «Ճարգ Եփրեմ խորաւոյն թարգմանեալք ի Գեորգէ ումեմնէ ի Բեսուն քաղաքն» Կիլիկիացոց ատեն։ Ուրեմն, ի սէր համատարութեան ի բաց թողլով ուսումնասիրաց ընդարձակ բնութիւնն ու հետազոտութիւնը և այս փաստը միայն ու նենայով ձեռքերնիս և գիտնալով ալ որ Ս. Եփրեմի գործերն ամբողջ չեն թարգմանուած ի նմին ժամանակի, յանդիմութիւն չներ համարի կարծեմն թէ վերջէն թարգմանուած է կտակ և հաւանականաբար՝ երբ Հարանց վարքն ձեւացաւ և կամ անոր մասերուն հետ, իբր խրատ միանձնաց, ունենալով իրեն բնագիր յոյն թարգմանութիւնն։

Եւ յերաւի բար այդ բաժնը ապացուցանելու համար բաւական է միայն հայերէն թարգմանութիւնը բաղդատել յոյնին և աւսորւոյն հետ, ուր պիտի տեսնենք նախ որ աւսորերէն և յունարէնը սկիզբէն մինչեւ վերջը բոլորովին կը տարբերին իրարմէ. «չիք ինչ նմանութիւն»։ Կարծես երկուքն ալ իրարմէ անկախ երկու բնագիրներ են. երկրորդ պիտի նկատենք որ հայերէնը յոյն բնագրին վրայէն թարգմանուած է և ոչ ասորիէն՝ որ կարծեմ թէ ի շնորհս ասորի յանդուգն ձեռքերու՝ թէ ի շնորհս ասորի յանդուգն ձեռքերու՝ թէ ի շնորհս ասորի յանդուգն ձեռքերու՝ թէ ի շնորհս ասորի յանդուգն ձեռքերու՝ մը կտակի սկիզբէն բանի մը տող բաղդատելով։ Ուր մինչդեռ ասորին կը սկսի.

Եւ Եփրեմ մեռանիս և գրեմ գիտակի զի

ամենեցուն քողից յիշատակ յայնցանէ զոր ունիւմ, զի գեր վասն բանից իմնց զյիշատակ իմ անկիցեմ որ զիս ձանաչեմ։

Գրեթէ բոլորովին տարբեր ոճով մը յոյնը և հայը միաբան կը գնեն այսպէս.

Եւ Եփրեմ մեռանիս, յայտնի յիցի ձեզ արք Եղեացիք, կտակ ձեզ քողոսմ օրինակ յիշատակի վարդապետաբեան յայնցանէ որ յիս է շնորհն և պարգեան, որպէս զի գիշատակ բանից իմնց ունեւոյ առնիցեք ինձ յիշատակ, որ գիտեք և ձանաչեք զիս։

Եւ այսպէս յար և նման յոյնին կը շարունակուի հայն հետնալով յասորւոյն։

Դարձեալ կտակս թերեւ ոչ այնչափ իր գեղեցկութեան, որչափ հետաքրքրական ըլլալուն և Ս. Հօր մ'անուն կրելուն համար, թարգմանուած է և Սլաւ լեզուով Ս. Եփրեմի սրիշ գործոց հետ։ Առաջին անգամ այդ սլաւ թարգմանիչն Գոլիուսն եղաւ որ տարակոյս հանեց անոր հարապատութեան վրայ ըսելով թէ ասորի վարդապետի ոճն չի տեսնուիր անոր մէջ։ Սլաւ թարգմանիչն չմտաց առանձին, զտաւ իրեն կարծեաց հետեւողներ և համախոհներ քանի մը բանասէրք, յորս նշանաւոր և ջերմ եղաւ ինքեակ տարիներ տալ *Rubens Duval*² իւր Եղեցիոց պատմութեան մէջ։ Իսկ ընդ հակառակն բանասիրաց հմտագոյնք և Ս. Եփրեմի գործոց վրայ երկայն ատեն զբաղողք ինչպէս են Աստեմանի, Վստիս³, Պարմիստ⁴, և Փապրիկիտ⁵ և ի նորոց Հ. Մարթին (*P. Martin*) և մանաւանդ Լամի (*Lamy*) որ երկայն տարիներ Ս. Եփրեմի գործածներով զբաղեցաւ և անոր կցողներուն և ճատերուն ուսումնասիրութիւնը հրատարակեց հատորներով, պահպանողական զիւրք մը բռնելով միշտ պաշտպանեցին Հին աւանդութիւնը որ այս կտակը վաւերական գործ կը համարի ասորի Ս. Հօր։

Վերջերս ալ նոյն այդ Լամի 1897ին ի

1. Մատենադարան Հայկական թարգմանութեանց նախնեաց. (Էջ 460) Վենետիկ, 1889։

2. Histoire d'Edesse. Paris 1892, էջ 159.

3. Opera omnia S. Ephraem syri. Romae 1589-1598. 5 հատոր։

4. Annales ad a. 378.

5. Biblioth. gr., VIII, 230.

Թրքալուրիկ եղած ժողովրդին աղթմի հրատա-
րակեց Եփրեմի կտակին գաղղիներէն թարգ-
մանութիւնն հանդերձ երկայն և մանրագին
քննադատականով մը և լի տեղեկութեամբ,
ուսկից և մենք օպտուելով այժմ պիտի սկսինք
ցոյցնել նաեւ կտակին հարադատութիւնը,
և որովհետեւ՝ յաւելումներ եղած են անոր
վրայ, երկրորդ խնդիր մը կ'ելլայ զիմացնիս՝
այն է որոշել յաւելուած հատուածներն հա-
րադատ կտակէն:

Ս. Գրիգոր Նիսացին որ ծնաւ, սնաւ և
ապրեցաւ ի չորրորդ դարու ժամանակակից
և ականատես Եփրեմի և հանդիսատես անոր
գործերուն և խօսքերուն՝ Եփրեմի կտակ
այդ կտակը, քանի որ յետ անոր մահուան
զայն ներքոյն առնել, ըսածն աւելի ստոյգ
և զօրաւոր ընելու համար կտակէն քաղուած
ներ ընելով վկայութիւն կը բերէ իր Եփրե-
մի հարադատ խօսքեր: — Այսպէս կը խօսի
Նիսացին. «Ոչ կարեմ այնպէս լուսաւոր
իմե ցոյցանել ձեզ զոր ճշդիմն բայց առաջի
ստեղծ ձեզ զբանսն նորին իսկ սրբոյն», և
կը սկսի կտակին վկայութիւնը՝ որոնք բառ
առ բառ նոյն են այժմ ստեղծած յոյն կտակի
թարգմանութեան հետ: Ուրիշ տեղ մը դար-
ձեալ կ'ընէ Ս. Եփրեմ «Ի վայրիկնի կա-
նայն իւրոյ յերկրու երկող մեզ զբաղող բանքս
այսորիկ որ ուսուցանեն մեզ անկնչտա-
ցութիւն. «Ոչ եղև Եփրեմի քոսակ, ոչ մա-
խաղ, ոչ գառազան, ոչ արծաթ կամ ոսկի
և կամ այլ ինչ... քանզի ի բարի վարդա-
պետէն լուսայ յաստուածային աւետարանէն
որ ասաց իւր աշակերտացն մի ինչ ստա-
նայք ի վերայ երկրի». քիչ վերջը դարձեալ
կ'ըսէ, Եփրեմ, «Ի ժամա երթալոյ իւրոյ
կիջանիկ և յերկնային կեանս զնէր զպա-
տուերանս զայս խիստ, մի որ ի ձեռն զո-
վեացէ զին կամ յարգեացէ եղբարք... մի
պատուք զմարմինն իմ երեւելի և պատուա-
կան պաճուճանօք, և մի ի շերիմ ձեր թա-
ղէք զին զի բան ունիմ ընդ Աստուծոյ իմոյ
զի բնակեցուցիք զին ընդ օտարս» և ահա
այդ ամէնն ալ բառ առ բառ կը գտնենք Ս.
Եփրեմի կտակին մէջ, և միայն հոն. իրեն
ուրիշ գրուածոց մէջ այս բաներուս յիշա-
տակութիւն մ'անգամ գտնելն անհնարին

եղած է մինչև ցայժմ: Արդ Ս. Գրիգոր խօ-
սեցաւ ներքոյ Սրբոյն մեռնելէն քիչ վերջ
և զուցէ երկու երեք ամիս յետոյ՝ երբ ըստ
անանուն կենսագրաց, հանեցին զինքը օ-
տարականաց գերեզմանատունէն ուր թաղե-
րէն, իրեն կտակին պատուէր կատարե-
լու համար, և հանդիսաւոր կերպով փոխա-
դրեցին ի շարս սրբազան հայրապետաց
քաղաքին:

Ուստի Նիսացին այլչափ պարագաներով
և հանգամանքներով ծանօթ և ժամանակա-
կից Սրբոյն Եփրեմի չէր կրնար չգիտնալ
կամ խաբել և խարուիլ այնպիսի գործ և
խօսքեր տալով Եփրեմի որք իրեն չէին:
Դարձեալ և Մեծափառստէս կերպով մը կը
հաստատէ թէ՛ Նիսացոյն ըսածին ճշմար-
տութիւնը և թէ՛ կտակին հարադատութիւնը
երբ կ'ըսէ (թէ) «Ս. Եփրեմի ամենամեծ
հարստութիւնն էր բան մը չունենալ, և կը
յաւելու թէ մենք զայս հաստատելու համար
ունինք իրեն՝ Եփրեմի վկայութիւնը իր բա-
ռերսն՝ զոր արտասանեց իր մահուան ան-
կողմոյ մէջ». և յառաջ կը բերէ ճիշդ Նիս-
ացոյն յիշած կտակի խօսքերն: Այս եր-
կու տնհներեղի փաստերէն վերջ հարկ չկայ
կարծեմ յիշելու նաեւ Ս. Եփրեմի կենսա-
գրաց վկայութիւնները. բայց յիշենք միայն
և մեր Ներսէս Լամբրոսացոյն վկայութիւնը:

Ներսէս և Գրիգոր կը վիճեն պատարա-
զով ողորմութիւն տալու և քառասունքի
վրայ. Գրիգոր կը յաղթահարէ Ներսէսէն,
յանկարծ իբրեւ մեծ վկայութիւն մը կը յիշէ
ընելով. «Նաեւ Եփրեմ թէպէտ և յամենայն
սպասուց յետ մահուն հրաժարեաց, ոչ և
ի սմանէ» այսինքն պատարազ¹: Արդ այս
պատարազի յիշատակութիւնը Ս. Եփրեմի
միայն կտակին մէջ կը հանդիպէր, որ
կ'ըսէ իր աշակերտացը «թէ ըստ սովորու-
թեան ձերում պատարազս յաղաղ իմոյ
տկարութեան արժանի արարէք մատուցանել
յորժամ կատարեցի երեսուն օր»:

1. Սրբոյն Ներսէսի Լամբրոսացոյ խորհրդ-
դատութիւնը և կարգը Եկեղեցւոյ (էջ 67), Վե-
նետիկ. 1847:

Կը մնայ մեզ այժմ որոշել թէ այդ կտա-
կին որուն երկայնութիւնը հազիւ թէ կրնայ
չափել հիւանդ մը բան թէ խօսել, ո՞ր մա-
սերն են հոգեվարը Եփրեմի հարազատ և ո՞ր
մասերն անհարազատ: Դեռ չսկսած որոշա-
լով թիւնիս, նախ ակնարկ մը տանք թէ բնա-
զիր և թէ թարգմանութեանց ձեռագիրներուն
վրայ, որոնք առաջնորդ պիտի բլլան մեզ,
մեր ձեռնարկութեանց մէջ:

Ասորի կամ բնագիր ձեռագիրներ.

Ժամանակն որ ամէն բան իր ճանկերուն
և երկայն շրջաններուն մէջ կը մտնէ, չէ
ինայցած նաեւ Սրբոյս վերջին հառաչանաց
ձեռագիրներուն ալ: Հազիւ հինգ օրինակներ
անուցմէ հասեր են մինչեւ առ մեզ և անոնք
ալ ոչ ազատ ժամանակին ճանկերուն աղ-
ղեցութիւնն և յանդուգն գրիչներու աղաւաղ-
մունքէ և ոչ ալ անգրագիտ հնութեամբ: Այդ
գեղեցիկները կամ ութերորդ դարերն: Այդ
օրինակներէն մին կը պահուի ի դրատան
օրինակներէն (Propaganda), իսկ
Հաւատարմութիւն ժողովի (Propaganda), իսկ
մնացած չորսերէն՝ որք բերում են Նիսիոյ
ատոի հին վանքէ մը, մին կայ ի Վատի-
կան և ասոր վրայէն ըրած է Առաքելին իր
թարգմանութիւնը կցելով ասոր Հաւատա-
րմութիւնը: Գրեցի ինքեզ ի Լոմարա բերտա-
ւալու երեքն կը պահուին ի Լոմարա բերտա-
ւալու իմանգարանը: Վերջնոց մէջ ամե-
նէն կատարեալն և որուն ինչպէս կ'ըսէ Լամի'
կը պակի սկիզբն, գրուած է 7 երորդ և կամ
ըստ Օվերպատի Տերորդ դարուն, իսկ ամենէն
հինն որ և այժմ միայն կտակի վերջերն
ունի, գրուած է 7 երորդ դարուն:

Յունարէն ձեռագիրք մինչեւ 12 կտորի
կը հասնին և կը պահուին ի Վատիկան, ի
Վիեննա և ի Փարիզ և այլուք: ՅՐԵՄԻԱ
1709ին, ինչպէս յառաջ ալ ըսինք՝ յունա-
րէններու վրայէն եղած են այլեւայլ լատին
թարգմանութիւնք և հրատարակութիւնք,
թարգմանութիւնք և հրատարակութիւնք և որ զեռ
միայն հայերէն թարգմանութիւնն է որ զեռ
սպաղարուած չէ, թէպէտ և մեր վանքը ժա-
մանակին հիմն դրած է հրատարակութեան հետ,
հրատարակելով Ս. Եփրեմի գործերուն հետ,
կտակէն ունեցածնու մէկ հատուած մը որ
կը պահուէր Գ. և Ժ. Դ. Ճառերի տիպարներու մէջ:

Իսկ թէ քանի օրինակ կայ կտակէն հայ
թարգմանութեան՝ յայտնի չէ, թուի թէ ա-
սորերէնի բազմն ունեցեր է նաեւ հայերէնը:
Փնտռելով Էջմիածնի Կարինեան ցանկին մէջ
յիշատակութիւն մը չգտայ, նոյնպէս և Վիեն-
նացոց ցանկին մէջ: Երուսաղէմ և այլուք
անձանցմէ են ինչ: Իսկ մենք ունինք Գ.
Ժ. Դ. և Ի. Ե. Ճառերի տիպարներու մէջ վերայի-
շեալ տպուած հատուածն և ուրիշ 10 տողի
չափ հատուած մ'ալ Հարանց վարուց հին
թարգմանութեան Ա. օրինակին մէջ:

Ամբողջ օրինակ՝ մը միայն ունինք, վարք
Հարանցի հին թարգմանութեան Բ. օրինա-
կին մէջ. այս՝ Ս. Եփրեմի գործերու տպա-
գրութեան առնի չկար: Հ. Ներսէս Սարգի-
սեան բերած է զայս ձեռագիր իր և Հ. Գրե-
գորի ի Հայաստան ուղեւորութեան առնի:
Ուրիշ օրինակ մ'ալ որ այժմ չեն գիտեր
ուր կը գտնուի, այսպիսի պատմութիւն մը
ունի՝ զոր քանի մը տողով նշանակուած
գտայ վերջին յիշած վարք Հարանցի առջեւ:
Մեր բազմարկին Հ. Ալեքեանք ի Պոլիս
կը հանդիպէ վարք Հարանցի օրինակի մը,
կ'ուզէ օրինակի զայն և կը յաջողի ալ ձեռք
բերելու. բայց խեղճ ծերունին չի հասնիր
փափաքին և ինչպէս աղլած կը մնայ երբ
ինչպէս կ'ըսէ «յանկարճ տէրն նորա ստի-
պով», յետո պահանջեաց» այս պատճառաւ
այսինքն «առ ի շնորհիւ ժամանակին» հազիւ
կրցեր է զլեակարգութիւնք և քանի մը ոճեր
բաղել յոր կան և Ս. Եփրեմի կտակին
զլեակարգութիւնն և ոճերն:

Թողլով արդ ձեռագրաց օրինակներն, ան-
ցինք քննելու անոնց պարունակութեան
մէջ Ս. Եփրեմի անհարազատ կամ կտակի
մասն չկազմող կտորներ, որոնց մէջ առաջին
գիմացիս կ'ըլլէ նախ դիւանարի մը պատ-
մութիւնք. այս կտորը չունի և ոչ մի ասորի
ձեռագիր, միայն յոյն և հետեւաբար հայ
օրինակներն ունին, բայց անոնց մէջ ալ
այնպիսի կերպով մը գետնեղած և ան-
ցուած է որ կը հասկցուի թէ կտակի մասն
չէ և ոչ Ս. Եփրեմի. մասն զի երբ հոն կը
հասնի կտակն կ'ընդհատի և երբորդ անձ
մ'է որ կը սկսի պատմել այդ գեղքը թէ,
երբ Եփրեմ այսպէս կը խօսէր յանկարճ

մարդ մը գիւտահարեցաւ և իր յանդանդը խօստովանելով, Սուրբն մէկէն ղինքը բժշկեց և սկսաւ նորէն իր խօսքը յառաջ տանել:

Երկրորդ յաւելումներն է Մովսէսի և կախարչներու վրայ երկայն ճառատանք մը. զայս միայն ասորի ձեռագիրքը ունին, բաց ի Հաւատաստիւն ժողովոյն ձեռագրէն. գիտունք սմանք և Աստեմանի թէպէտ կտակի մասն չեն համարիր զայս, բայց Ս. Եփրեմի ճառերուն մէկուն կտորն է կ'ըսեն: Երրորդ յաւելումն, որ նոյնպէս միայն ասորի ձեռագիրքը ունին, է որթի մը տեսեան պատմութիւն. Ս. Եփրեմ մանկութեան ժամանակին տեսելը մը տեսեր է. որթ մը բուսած իր լեզուին վրայ, սրուն ողբոյզները կ'ուտէին ամենայն մարդիկ և չէր լնինար, ի նշան իր ճառերուն և գործոց: Այս ինչպէս և վերն յիշած Մովսէսին մասն, և իրեն յարակից կտորներն որ նոյնպէս կտակի մասն չեն, այնպիսի ճարտարութեամբ մը յաւելցուած են կտակի հետեւն որ կարծես թէ գեւ կտակն կը շարունակուի:

Ուայթ՝ բացարձակապէս մերժեց, այդ կտորը կտակի մասն համարելու: Ընդհանրապէս Աստեմանի և այլք և Լամի կտակի մասն համարեցան զայն, իրենց կարծեաց հիմն առնելով Գրիգոր Նիստացոյն ի Սուրբն Եփրեմ ճառին հետեւեալ տողերն. «Պատմեն թէ Եփրեմ ասեր զանձն զի աղայ ելով տեսանէր տեսիլ իմ խորհրդաւոր Տեսանէր որթ ստեղծեալ ի լեզուի իւրում», և այլն: Ուստի այս խօսքերէն բաշխելու արժէք անոյ Լամի, այսպէս կը արամարանէ որթին պատմութիւնը կտակի մասն ըլլալը ցոյցնելու համար: Ուրեմն կ'ըսէ, ինչպէս տեսանք (Նիստացոյն խօսքէն) Ս. Եփրեմ ինքն է որ այս գեղքն կը նշանակէ, արդ որովհետեւ զայս ուրիշ տեղ չենք գտներ յիշատակուած բայց եթէ Եփրեմի կտակին մէջ ուրեմն անոր մասն է: Այս կարծիքս Լամի գեւ աւելի բացայայտ պաշտպաններ է, ինչպէս ինքն ալ կ'ըսէ, իր կցուրդք և ճառք Ս. Եփրեմի ստորագր. ուստի հեղինակութեան մէջ:

Բայց մենք ալ կ'ըսենք որ՝ եթէ Լամի և այլք ուշագրութիւն ընէին նախ Նիստացոյն խօսքին ուր որ կը «պատմեն». կ'ըսէ այս-

ինքն թէ ուրիշներէն բաց է և ոչ թէ կարգացած որ ձեռքն ունեցած Եփրեմի կտակին մէջ, ուսկից այնքան բազումներ կ'ընէ նոյն ճառին մէջ զԵփրեմ՝ զուստեւելու համար, և երկրորդ անգամ եթէ գիտնային որ այդ կտորն ոչ միայն յոյն օրինակներն չունին այլ և հայն և հայ Յայտմաստեղք, այդ տեսելը ոչ թէ Եփրեմի կու տան այլ իր ծնողաց որոնք առաւօտը ելած, ամենուն կը պատմէին իրենց նորածին մանկան ապագայն գուշակելով, անշուշտ կ'ըսեմ և ապահով եմ որ եթէ Լամի և այլք այս ուշագրութիւնն ընէին և այս հանդամանքները գիտնային, այնպէս պիտի չհակառակէին Ուայթի. և պիտի չհաստատէին ալ թէ այդ որթին պատմութիւնը Եփրեմի է և իր կտակին մասն:

Չորրորդ և վերջին յաւելումն է Լամի բրտատեալ անունով աղջկան մը պատմութիւնը՝ որ լալով կը խնդրէ Ս. Եփրեմին որ ինքն շինէ անոր զագագին և Եփրեմ ալ կը հրամայէ թէ գնա՛ շինէ, և այլն: Թէպէտ և այս կտորն միայն է որ թէ՛ ասորի թէ՛ հայ և թէ՛ յոյն օրինակներն ունին, սակայն բանաւորք ամէնքն ալ զայս հաւատար կերտով կտակի մասն չեն համարիր և ինչպէս շարադասութիւնն ալ կը ցոյցնէ, կ'ըսեն թէ իր աշակերտքը վերջէն աւելցուցեր են վրան:

Արդի բնագրասներու գլխաւոր բար զայն թակգութեանն, որով չեն ուղեր այս կտակը Ս. Եփրեմի հարազատ գործ ընդունել՝ աւոր չափազանց երկայնութիւնն է և մէջը ժամանակին և նիւթին անյարմար այլեւայլ մասեր գտնուելն: Արդ եթէ մի առ մի այսպէս յաւելուածներն, մանաւանդ անոնք որ կը յայտնուին ասորի օրինակները յոյն օրինակէն կաց հետ համեմատելով՝ զուրս ձգենք, և զուտ կարծուած կտակն զրենք տոանձին, Աստեմանիին հետ տեսած տառերնին պիտի չգոչեն թէ անկարելի է որ հոգեվորք հիւանդ մը կարգայ այցաւոր երկայն կտակն մը:

Հ. Վ. ՌՈՒՍՍԵՆ

